

*Др Саша Кнежеввић, ванредни професор
Правног факултета у Нишу*

ОГРАНИЧАВАЊЕ ЛИЧНЕ СЛОБОДЕ ЗАДРЖАВАЊЕМ ОСУМЊИЧЕНОГ*

Сажетак: *Право на личну слободу једно је од најважнијих права из каталога основних људских права и слобода, садржаног у најважнијим акцима међународно правног карактера, и уставима држава заснованих на владавини права. Ово право чини саму бити људске егзистенције, и стога је неопходна његова правна артикулација.*

Лична слобода значи право на сигурности грађана, да он неће бити ухаишен и задржан у затвору од стране државних органа, као и право да се слободно креће и настањује. Међутим, из саме природе кривично правне заштите друштвених вредности, проистиче потреба да се ограничи право на личну слободу у изузетним околностима, укључујући прилику осумњичених.

Задржавање осумњиченог је мера процесне принуде, којом се, на основу полицијске одлуке, осумњичени привремено задржава, ради прикупљања информација и слушања. Основни принципи хуманости захтевају да приликом осумњичених задржава сва права, која произилазе из принципа заштите личне слободе.

Кључне речи: *слобода; задржавање; осумњичени; полиција; процесна принуда;*

Уводне напомене

Право на личну слободу представља једно од најзначајнијих права из каталога основних слобода и права човека, садржаних у најважнијим акцима међународноправног карактера, и уставима држава заснованих на вла-

* Овај рад је сачињен у оквиру пројекта „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“ (бр. пројекта 179 046), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

давине права. То је последица чињенице, да је право на слободу, уз право на живот, најзначајније људско право. Ово право директно је везано за саму људску егзистенцију, те, стога, нужном се чини његова правна артикулација.

Лична слобода подразумева право грађанина на сигурност, да од државних власти неће бити ухапшен и задржан у затвору, као и право, да се може слободно кретати и настањивати.¹ Међутим, из саме природе кривичноправне заштите друштвених вредности произлази потреба ограничавања права на личну слободу, у изузетним ситуацијама. Ефикасност санкционисања противправних понашања, којима се крше кривичноправне норме, налаже постојање правне могућности ограничавања слободе кретања лица осумњичених за извршење кривичних дела, иако право на слободу кретања представља квинтесенцију личне слободе. Ограничење слободе кретања, лишењем слободе осумњиченог, и његово задржавање у затворским условима, понекад се јавља као императив успешности институционализоване друштвене реакције према лицима, осумњиченим за извршење кривичних дела.

Цивилизацијски стандарди, садржани у најзначајнијим међународно-правним актима и уставима демократских држава, налажу да се лична слобода може ограничити, само за потребе кривичног поступка, и под стриктно одређеним условима. Ограничавање личне слободе, лишењем слободе осумњичених, могуће је, првенствено, одлуком суда. Међутим, из правне позиције полиције, као прве карике у ланцу друштвеног реаговања на противправна понашања, логичним се чини овлашћење овог управног органа на краткотрајна задржавања осумњиченог у затворским условима, пре његовог спровођења судској власти. Понекад се нужним чини и привремено ограничавање кретања лица, затечених на месту извршења кривичног дела, као презумптивних сведока у предстојећем кривичном поступку

Основни постулати заштите људских права претпостављају строги легалитет у поступањима полиције при ограничавању личне слободе лица, а која су релевантна за покретање кривичних поступка, као и за изградњу његове чињеничне конструкције. Стога се, у овом раду, анализира међународноправна, уставноправна, упоредноправна и позитивноправна димензија ограничавања личне слободе грађана, репресивним поступањем полицијских органа, предузетим пре спровођења осумњиченог судској власти.

¹ Др Момчило Грубач, Процесно-правне гаранције личне слободе грађана, *Превни живот*, 1998, бр. 9, стр. 463.

1. Међународноправне гаранције заштите права на личну слободу

Услед свеопште глобализације међународних односа, људска права постају предмет наднационалног регулисања. Међународноправним документима из области заштите људских права извршена је стандардизација права, која, на данашњем степену цивилизацијског развоја, представљају индикаторе демократске легитимације сваке државе. Ради предупређења незаконитог и самовољног понашања државних органа, између осталог, у међународноправним документима предвиђена су и права лица лишених слободе.

Опшћом деларацијом о љавима човека, прокламују се право на живот, слободу и безбедност, као и забрана тортуре и других облика нехуманог понашања и право на заштиту од неовлашћеног лишења слободе (чл. 3, 5 и 9). Гаранције за остваривање права лица лишених слободе садржане су и у *Међународном љакћу о грађанским и љолићичким љавима*. Према овом међународном документу, основи за лишење слободе и поступак лишења слободе могу се прописати само законом (чл. 9), а изричито се забрањује лишење слободе услед неиспуњења уговорних обавеза (чл. 11).

Европском конвенцијом за зашћићу људских љрава и основних слобода предвиђа се да „Свако има право на слободу и безбедност личности. Нико не сме бити лишен слободе, изузев „у ниже наведеним случајевима и у складу са законом прописаним поступком“. Ограничење слободе и безбедности личности могуће је у случајевима законитог лишења слободе, по пресуди надлежног суда; законитог хапшења или лишења слободе због неповиновања законитом налогу суда, или у циљу обезбеђења извршења било које обавезе прописане законом; законитог хапшења или лишења слободе ради привођења надлежној судској власти, када постоји оправдана сумња да је та особа извршила кривично дело или када постоје ваљани разлози да се особа спречи да изврши кривично дело или да, након извршења кривичног дела, побегне; лишења слободе малолетника, према законитом налогу, ради васпитања под надзором или законитог притварања због привођења надлежној власти; законитог лишења слободе особа да би се спречило ширење неке заразне болести, притварања ментално оболелих особа, алкохоличара или наркомана или скитница; законитог хапшења или лишења слободе особе у циљу спречавања илегалног уласка у земљу или особе против које је у току поступак депортације или екстрадиције (чл. 5).

Одредбама овог члана Европске конвенције се, иначе, предвиђа широк спектар права лица лишених слободе. Лица лишена слободе, саобразно одредбама ове Конвенције, имају право да, одмах, и на језику који разумеју, буду обавештена о разлозима хапшења о оптужбе против њих (чл. 5. ст.2). Каталог права ових лица употпуњен је правом да без одлагања бу-

ду изведена пред суд, и правом на суђење у разумном року (чл. 5. ст. 3). Интегрални део корпуса људских права лица лишених слободе представљају право на преиспитивање законитости лишења слободе као и право на накнаду због лишења слободе, предузетог у супротности са одредбама ове Конвенције (чл. 5. ст. 4. и 5).

Широк спектар права лица лишених слободе предвиђен је *Нацртом начела о заштити од неовлашћеног лишења слободе*. Овим начелима, предвиђено је да лица лишена слободе имају право да буду обавештена о разлозима лишења слободе (посебно се апострофира притвор), да буду у најкраћем року доведена пред судију, да им се суди у најкраћем могућем року и да, у разумном року, буду пуштена на слободу.² Битну садржину правила којима се штите права и слободе човека од неовлашћеног лишења слободе, представљају и ограничења у поступању државних органа при лишењу слободе окривљеног. Притвор се не може одредити без писменог налога, потписаног од овлашћеног судије (чл. 6.). Период, од момента притварања, до контакта са судијом, не сме бити дужи од 48. часова, а трајање притвора не може бити дуже од четири седмице, с могућношћу продужења у посебним ситуацијама (чл. 14.). Правосудни органи имају обавезу периодичног преиспитивања разлога за одређивање притвора (чл. 15). Лице лишено слободе треба да буде обавештено о садржини оптужбе, о праву на одбрану, као и о праву на слободну комуникацију са браниоцем. Забрањена је и примена тортуре и других нехуманих утицаја на личност лица лишених слободе. Нацртом начела о заштити од неовлашћеног лишења слободе, као актом УН-а, посебно се истиче потреба заштите лица лишених слободе у условима ванредног стања.³

Заштита људских права притвореника и осуђених је регулисана „*Скућом минималних правила за постојање са затвореницима*“ усвојених у Женеви 1955. године, а потврђених од Економског и Социјалног Савета ОУН 1967. године⁴

Овим правилима извршена је стандардизација права осуђених лица, али се предвиђају и права ухапшених и притворених лица (тач. 84-91), која представљају цивилизацијске стандарде у поступању са лицима лишеним слободе. Одредбом тач. 84 „Минималних правила“ предвиђа се, да се под лицем лишеним слободе сматра особа која је ухапшена, *задржана у полицијском притвору* или затвору, али која још није осуђена, па, стога, не може имати третман као осуђеник.

² Види: Права човека-активности УН на пољу кривичног правосуђа и спречавање криминалитета, ЈРКК, бр. 3-4/79, стр. 5.

³ Ibid, стр.6.

⁴ Ова правила су потврђена Резолуцијом Економског и социјалног савета ОУН бр. 663 С (XXIV) од 31. 07. 1957. године

Одредбама „Минималних правила“ предвиђа се широка лепеза права притвореника. Притвореници имају могућност комуницирања са браниоцем и члановима породице без аудитивног надзора од стране затворског особља, право на коришћење медицинских услуга, могућност да се хране о свом трошку, да носе сопствене ствари и слично.⁵

Summa summarum, гаранције за заштиту права лица лишених слободе, предвиђене међународним документима о правима човека, односе се на остваривање слобода и права, која могу бити угрожена у поступку лишења слободе, а то су: а) забрана самовољног лишења слободе; б) право лица лишеног слободе да суд одлучи о законитости његовог хапшења; ц) право на разумну дужину притвора до почетка главног претреса; д) право на хумано поступање приликом лишења слободе.⁶

2. Уставноправна заштита личне слободе

Слободе и права човека могу бити ограничене актима државних органа, усмереним на остваривање кривичноправне заштите друштвених вредности. Уставом Србије регулисан је поступак за остваривање основних слобода и права човека. Из уставних норми произлази, да се права и слободе грађана могу ограничити, у обиму и сврси, које Устав допушта, без задирања у суштину зајемчених права (чл. 20. Устава Србије). Прокламована неприкосновеност слободе може се ограничити лишењем слободе, у случајевима, и у поступку, утврђеном законом (чл. 27. ст. 1. Устава Србије). Притом, лице лишено слободе има права, која чине суштину начела *заштитне личне слободе*. То су: право да одмах, на језику који разуме, буде обавештено о разлозима лишења слободе, о оптужби, која му се ставља на терет, као и о његовим правима, као и о праву да, без одлагања, о свом лишењу слободе обавести лице по свом избору (чл. 27. ст. 2). Лице лишено слободе има право и да се о законитости лишења слободе одлучи на основу жалбе суду, коју може поднети (чл. 27. ст. 3).

Устав прокламује и обавезу човечног поступања с лицем лишеном слободе, уз забрану примене насиља и изнуђивања исказа (чл. 28). Уставна прокламација посебно апострофира допунска права лица лишених слободе без одлуке суда. Ова лица имају право на ћутање, право на стручну помоћ

⁵ Види шире о томе: Драган Обрадовић, ратификовани међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права и кривичнопроцесно законодавство Државне заједнице Србија и Црна Гора, реферат са скупа Казнено законодавство, организација и функционисање правосуђа у Државној заједници Србија и Црна Гора, Златибор, 18-20. 09. 2003. стр. 164.

⁶ Др Ђорђе Лазин, Притвор у југословенском кривичном поступку и међународни стандарди људских права, Зборник српског удружења за кривично право, Копаноник, 1995, стр. 161.

браниоца, и тзв. сиромашко право. Лице, лишено слободе без одлуке суда, мора се, без одлагања, а најкасније у року од 48 сати, предати суду, или пустити на слободу (чл. 29).

3. Лишење слободе – појам и врсте

Под лишењем слободе сматра се „свако принудно ограничење права слободног кретања одређеног лица, уз истовремену обавезу боравка на одређеном месту, а у циљу правилног и несметаног вођења и окончања кривичног поступка, која је на одређени начин и санкционисана“.⁷

Из одредаба Законика о кривичном поступку Србије произлази да се слободе и права окривљеног (али и других субјеката-првенствено сведока) могу ограничити следећим видовима лишења слободе: лишењем слободе и спровођењем истражном судији, задржавањем, довођењем, притвором, притвором према малолетницима, привременим смештајем малолетника, затвором, притварањем странаца у поступку екстрадиције и принудном хоспитализацијом неурачунљивог окривљеног. На овом месту изложиће се суштина *задржавања осумњиченог, предузетог делатношћу полиције, пре предаје осумњиченог судској власти.*

4. Задржавање

Ради остваривања кривичноправне заштите друштва, државни органи могу применити репресивне мере, и пре покретања формалног кривичног поступка. Управо је задатак тзв. преткривичног поступка да створи претпоставке за покретање кривичног поступка. С тим циљем, органи унутрашњих послова могу задржати одређена лица. Законик о кривичном поступку предвиђа две врсте задржавања-задржавање *осумњиченог* и задржавање *презумптивних сведока*.

Задржавање осумњиченог представља меру процесне принуде, којом се, решењем полиције, лице лишено слободе краткотрајно затвара, ради прикупљања обавештења или саслушања. Ова мера представља супситут некадашњег полицијског притвора. Њена сврха је стварање процесних претпоставки за покретање кривичног поступка. Стога се, да би се установило постојање нормативних претпоставки за покретање кривичног поступка, полицији омогућава краткотрајно затварање осумњиченог. Додатним *time out-ом*, полицији се омогућава да задржи лице лишено слободе, за који постоји неки од разлога за одређивање притвора, и прикупи обавештења, потребна за иницирање кривичног поступка.

⁷ Др Бранко Петрић, Лишења слободе у кривичном поступку, Нови Сад, Право, бр.12/87, стр. 40.

Овом овлашћењу полиције, може се приговорити с *концепцијској* и *номојтехничкој* аспекта. Концепцијски је недоследно полицију овластити за предузимање мере, која, феноменолошки посматрано, представља вид притварања одређених лица (додуше краткотрајног). Основни постулати демократичности и хуманости налажу да се такве мере могу одредити искључиво радњама суда. С друге стране, номотехнички недостатак огледа се у чињеници, да је за одређивање задржавања довољно постојање основа сумње да је неко лице извршило кривично дело, док је за одређивање притвора неопходан степен уверења основана сумња. Међутим, потреба за ефикасним кривичним прогом нагнала је законодавце у многим државама, да и полицију овласте за предузимање мера из арсенала репресивних инструмената ограничавања личне слободе.

4.1. *Задржавање осумњиченој према њозијивном њраву Србије*

Одредбом чл. 229. ЗКП Србије, предвиђена је могућност задржавања лица, која су органи унутрашњих послова лишили слободе, због постојања услова за одређивање притвора осумњиченог. Напомињемо да се ова мера може применити према лицу, коме је позвано ради прикупљања обавештења у својству осумњиченог, али и лицу које је, тек у поступку прикупљања обавештења, стекло својство осумњиченог (чл. 226. ст. 8. ЗКП). Осим тога, потребно је постојање и некод од основа за одређивање притвора. Трајање ове репресивне мере је ограничено на 48 сати, од момента лишења слободе, односно одазивања на позив. Лицу, које је задржано, органи унутрашњих послова морају, у року од два сата, уручити решење, у коме се наводе: дело за које се осумњичени терети, основи сумње, дан и час лишења слободе или одазивања позиву, као и време почетка задржавања (чл. 229. ст. 2. Законика о кривичном поступку). Против овог решења осумњичени и бранилац могу изјавити жалбу истражном судији, који у року од четири сата треба да одлучи о основаности жалбе (чл. 229. ст. 2 и 3. ЗКП). Заштити људских права осумњиченог би, свакако, допринело и предвиђање обавезе органа унутрашњих послова да, по службеној дужности, на сваких дванаест сати, преиспитују оправданост решења о задржавању осумњиченог.

Задржани осумњичени има права, која чине суштину *начела заштиће личне слободе*. Реч је о праву овог лица да, на језику, који разуме, буде обавештено о разлозима за задржавање, о праву на ћутање, као и на стручну помоћ адвоката, и на обавештавање најближе родбине о чину задржавања. Задржани осумњичени *мора* имати браниоца „чим орган унутрашњих послова донесе решење о задржавању“. Реч је, дакле, о обавезној одбрани, којом окривљени, односно осумњичени, губи својство ексклузивног титулара права на одбрану. Уколико осумњичени не би узео браниоца, орган

унутрашњих послова има обавезу на постављање браниоца по службеној дужности, а испитивање осумњиченог мора бити одложено до доласка браниоца, а најдуже осам сати. Ако, ни тада, не би било обезбеђено присуство браниоца, органи унутрашњих послова мора осумњиченог пустити на слободу, или га одмах спровести истражном судији (чл. 229. ст. 6. Законика о кривичном поступку).

Уважавање међународноправних стандарда о поступању са лицима лишеним слободе испољава се и у праву лица лишеног слободе да покрене поступак испитивања законитости лишења слободе (*habeas corpus act*) пред надлежним истражним судијом (чл. 5. ст. 3. ЗКП). Постулати хуманог поступања с лицем лишеним слободе испоштовани су и правом лица лишеног слободе на лекарски преглед. Обавеза је органа, који је осумњиченог лишио слободе и задржао, да с њим поступа човечно, у складу с основним постулатима поштовања достојанства личности.

Корпус права лица лишених слободе у праву Србије (укључујући и лица, којима је одређено задржавање) проширен је санкционисањем, не само *незаконийої*, већ и *неоснованої лишења слободе* (чл. 27. ст. 4. Устава Србије и чл. 560. ЗКП Србије). Овим се манифестује компатибилност одредаба ЗКП Србије о поступања са лицем лишеним слободе са одредбама најзначајнијих међународноправних докумената о заштити људских права, *уз йроширење ойсеїа заийиїше ових лица*

Према Законнику о кривичном поступку Србије, лишење слободе је неосновано, између осталог, ако, по окончања задржавања, *није йокренуїї кривични йосїуїак* (чл. 560 ст. 1. ЗКП). Неосновано је и лишење слободе, и када је орган кривичног поступка погрешно или незаконито поступао, примењујући процесну принуду. *Conditio sine qua non* права на накнаду штете по овом основу је погрешан или незаконит рад државних органа. Задржавање се сматра *незаконийої* одређеним: ако нису постојали услови за одређивање ове мере процесне принуде; уколико је задржавање незаконито продужено; ако је до одређивања задржавања дошло злоупотребом овлашћења органа, који га је одредио (полиције).

Законом о йолицїји Републике Србије (чл. 53), предвиђена је могућност задржавања лица која нарушавају јавни ред и мир, ако јавни ред није могуће другачије успоставити, односно ако угрожавање није могуће другачије отклонити. Задржавање, притом, може трајати најдуже 24 часа. Лице, које су изручили страни органи безбедности, а које је потребно предати надлежном суду, може бити задржано најдуже 48 сати (чл. 53. ст. 2). Ова мера одређује се решењем, које мора бити донето и уручено задржаном, у року од шест сати од привођења у службене просторије Законитост и оправданост задржавања се може побити жалбом поднетом вишем суду, о којој се одлука мора донети у року од 48 часова (чл. 53. ст. 3).

Лице, задржано на основу одредаба Закона о полицији, има права, која чине срж начела *зашићене личне слободе*. Реч је о праву, да на језику, који разуме, буде обавештено о разлозима за задржавање, о праву на ћутање, као и на стручну помоћ адвоката, и на обавештавање најближе родбине о чину задржавања (чл. 54. ст. 1). Могуће је и одлагање даљег поступања до доласка адвоката, најдуже два сата (чл. 54. ст. 3).

Задржавање окривљеног, као меру обезбеђења овог субјекта, предвиђа и *Закон о прекршајима* Републике Србије. У прекршајном поступку, суд може одредити задржавање: ако се не може утврдити идентитет окривљеног или пребивалиште односно боравиште, а постоји основана сумња да ће побећи; ако би одласком у иностранство избегао одговорност за прекршај, за који је предвиђена казна затвора; уколико је затечен при вршењу прекршаја, а задржавање је неопходно да би се спречило даље вршење прекршаја (чл. 166). Задржавање се одређује наредбом суда, у којој се наводи дан и час задржавања, као и основ за одређивање ове мере (чл. 167).

Овој мери процесне принуде може бити подвргнуто и лице, које је, под утицајем алкохола или других омамљујућих средстава, затечено у вршењу прекршаја. Међутим, за разлику од задржавања, одређеног сходно чл. 166. Закона о прекршајима, наредбу о задржавању ових лица, осим суда, може наредити и овлашћени полицијски службеник (чл. 168)! Задржавање је обавезно, ако возач моторног возила има 1,2 грама по килограму алкохола у крви, или више, или је под дејством омамљујућих средстава (чл. 168. ст. 3). Исто тако, задржавање је обавезно, и ако лице одбије да се подвргне испитивању на присуство алкохола, или омамљујућих средстава, у крви (чл. 168. ст. 49.) Могућност задржавања лица затечених при вршењу прекршаја под дејством опијата, по одлуци полицијског службеника, као и релативизација обавезе обавештавања његове породице о задржавању (чл. 168. ст. 5), представљају одступања од стандарда прописаних најважнијим међународноправним актима о заштити људских права.

4.2. Задржавање у *компаративном праву*

Задржавање осумњиченог предвиђају и многа друга законодавства У *француском праву*, постоји установа *gardé à vue* (*држање на оку*), која омогућава задржавање осумњиченог 24 часа, при чему се тај рок може продужити за још 24 часа наредбом јавног тужиоца. Даљи опстанак полицијског задржавања је могућ, за још 48 сати, уколико постоји сумња за извршење кривичног дела трговине дрогом (чл. 706-29 ЗКП Француске). Одлуку о продужењу задржавања осумњиченог, у овој ситуацији, доноси судија за слободе и притвор. Исто тако, судија за слободе и притвор (*le juge des libertés et de la detention*) може продужити задржавање одређено од по-

лице је за 72 сата, уколико се осумњичени терети за извршење кривичног дела тероризма (чл. 706-23 ЗКП).⁸

Француски Законик о кривичном поступку (СРР) уважава основне постулате начела заштите личне слободе, садржане у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода (чл. 5-2). Сагласно ЗКП Француске (чл. 63-1), полицијски официр је обавезан да упозна задржано лице са кривичним делом, које му се ставља на терет. Ова обавеза се не односи искључиво на правну квалификацију кривичног дела, већ и на чињенице познате полицији, из којих произлази сумња о извршењу кривичног дела задржаног осумњиченог. Међутим, сазнања полиције о новом кривичном делу задржаног осумњиченог не морају му се предочити. Уколико се, пак, сазнање односи на извршење кривичног дела трговине дрогом, или тероризма, оно се мора предочити задржаном осумњиченом. То је последица могућности промене режима задржавања у овим ситуацијама.⁹

Осумњичени, коме је полиција одредила задржавање, има право и да о основу задржавања буде упознат на језику који разуме (чл. 63-1). Ово право укључује могућности ангажовања преводиоца, као и тумача за глувонема лица и аналфабете. Осим тога, најближа родбина има право да, без одлагања, одмах буде обавештена о чину задржавања осумњиченог (чл. 63-2). Исто тако, француско право омогућава остваривање права на стручну одбрану, већ од самог почетка полицијског задржавања (чл. 63-4 ЗКП). Ово право припада задржаном и по продужењу задржавања, и то после дванаест сати од доношења одлуке о продужавању задржавања (чл. 63-4 ст. 6). Међутим, право задржаног осумњиченог на комуникацију са адвокатом редуковано је, уколико су у питању организовани криминалитет, тероризам и трговина дрогом. У тим случајевима, комуникација са адвокатом може се остварити, почев од 36 сати од одређивања задржавања (организовани криминалитет), односно након 72 сата (тероризам и трговина дрогом). Каталог права задржаног осумњиченог у француском праву употпуњен је правима на обавештење о одвијању кривичног поступка (чл. 77-2 ЗКП), правом на ћутање (чл. 63-19, правом на здравствену заштиту (чл. 63-5), као и правом на добијање obroка у јасно одређеном времену (чл. 64 и 65. ЗКП). Законитост режима задржавања у француском праву оснажена је обавезом законске контроле суда и јавног тужиоца, али и могућношћу посета парламентарца полицијским станицама.¹⁰

⁸ Види више: J. Pradel, *Prolégomenènes*, *Revue pénitentiaire et de droit penal*, No. 1, avril, 2001.

⁹ Види: др Мирјана Томић-Малић, *Полицијски притвор и притвор у француском праву*, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, 2001, бр. 2-3, стр. 231.

¹⁰ Опширније види: др Мирјана Томић-Милић, *op. cit.* стр 234-235.

Задржавање осумњиченог, као вид лишења слободе, егзистира и у праву *Енглеске* и *Велса*. Иако је ово право прецедентног карактера, доношењем Закона о полицији и доказима у кривичном поступку (*Police and Criminal Evidence Act*), из 1984. године, створена је систематизована нормативна основа за кривични прогон извршилаца кривичних дела. Сагласно нормама овог закона, полиција је овлашћена на задржавање осумњиченог. Задржавање може трајти 24 часа, почев од момента спровођења осумњиченог у прву полицијску станицу на територији Енглеске и Велса. Продужење полицијског задржавања (*Police detention*) могуће је још за дванаест сати, одлуком главног инспектора полиције, ако постоји разумно уверење о неопходности задржавања ради обезбеђења доказа, или прибављања доказа испитивањем осумњиченог, а да је, притом, реч о озбиљним злочинима (*serious arrestable offence*) Пре доношења одлуке о продужењу затварања, осумњичени и његов адвокат имају право на усмену или писмену представку.

Уколико задржано лице у року од 36 сати не буде оптужено, оно мора бити пуштено на слободу. Евентуално даље задржавање могуће је једино на основу налога магистратског суда за даље задржавање (*warrant of further detention*), иницираног захтевом полиције. Оно може трајати најдуже 48 сати. Дакле, укупно трајање задржавања осумњиченог, пре подизања оптужнице, може трајати најдуже 96 сати. По подизању оптужбе, осумњичени ће се пустити на слободу, уз јемство, или без њега, изузев: ако су његово име и адреса непознати, или постоје разумне сумње да су нетачни; ако је разумно веровати да је задржавање неопходно ради сигурности самог осумњиченог или других лица, или ради спречавања оштећења својине; ако постоји разумни основ за уверење да се осумњичени неће појавити на суду, или га треба заштити од интервенције судске управе, или од истрага за неки посебни прекршај.¹¹ Иначе, у енглеском праву је предвиђена периодична провера основаности задржавања од стране саме полиције (шест сати по одређивању задржавања, односно девет сати по претходној ревизији задржавања). Приликом одлучивања о опстанку одређеног задржавања, своје мишљење могу истаћи осумњичени и његов бранилац. (чл. 15.1-15.5 *Police and Criminal Evidence Act*).

Италијанско право, предвиђа могућност задржавања осумњиченог, као меру из примарне надлежности *државној њужилаштва*. Она се може одредити, ако постоји немогућност утврђивања идентитета осумњиченог, или због опасности од бекства, а сумња се односи на извршење кривичних дела, за која закон предвиђа доживотни затвор, или казну затвор у трајању од две до шест година, или је реч о злочинима који се односе на оружје и

¹¹ A. Iller, M. S., Goodwin, G. A., *Criminal Litigation*, London, 1985, p. 57.

експлозиве (чл. 384. ст. 1. ЗКП). Међутим, под овим условима, задржавање осумњиченог могу одредити и службеници *правосудне полиције* (чл. 384. ст. 2). То овлашћење полиција може реализовати услед хитности (чл. 384. ст. 3). Полиција може задржати осумњиченог најдуже 24 сата, с обавезом на што хитније спровођење осумњиченог државном тужиоцу. Обавеза је правосудне полиције да обавести браниоца осумњиченог о чину његовог задржавања. Исто тако, о задржавању осумњиченог правосудна полиција мора одмах обавестити најближу родбину (чл. 387 ЗКП Италије). Задржавање осумњиченог на основу аутономне одлуке јавног тужиоца може најдуже трајати 48 сати (укључујући и 24 часа на основу одлуке правосудне полиције). У том року, јавни тужилац може саслушавати осумњиченог. Евентуално даље трајање одређеног задржавања осумњиченог могуће је на основу одлуке судије за претходни поступак, на посебном рочишту о потврди задржавања.

У *немачком* праву, исто тако, постоји могућност превентивног затварања осумњиченог, пре покретања формалног кривичног поступка. Ово овлашћење имају државни тужилац и полиција, при чему задржавање може трајати 24 часа. (§ 127 *StPO*) По истеку тог рока, осумњичени се мора предати суду. Суд може преузети осумњиченог најкасније следећег дана (§ 115). Ако суд сматра да задржавање није основано, ставља осумњиченог на располагању државном тужилаштву. Уколико, у року од једног дана, тужилаштво не подигне оптужбу, осумњичени се пушта на слободу (§ 129). У *аустријском* праву, задржавање осумњиченог, пре предаје судској власти, може трајати најдуже 48 сати (чл. 172 *StPO*). Суд може задржавање осумњиченог заменити притвором или неком од мера опреза.

4.3. *Задржавање у пракси Европској суда за људска права*

Европски суд за људска права одлучивао је о законитости полицијског задржавања осумњичених. Овај суд је, у више пресуда, заузео становиште да задржавање осумњиченог није у супротности с правом осумњиченог да буде одмах изведен пред суд.

Позивајући се на чл. 5. Европске конвенције, Суд заузима становиште да сврха хапшења и полицијског притварања мора бити: привођење лица, за која постоји оправдана сумња да су извршила кривично дело, или које се спрема да изврши кривично дело, или које покушава да избегне закон, након извршења дела. Међутим, Европски суд се изјаснио, и да пуштање осумњиченог на слободу, *без йодизања ойишужнице, или без йривођења надлежној судској власији, йо окончању йолицијској йриввору*, само по себи, не представља повреду чл. 5. Европске конвенције! Право на слободу и безбедност није прекршено, ако ако се ухапшено лице пусти на слободу

пре него што би било каква судска контрола његовог лишења слободе била могућа.¹²

Из праксе Европског суда за људска права произлази неопходност неодложног појављивања лица лишеног слободе пред судом. Суд је, у случају *Бројан против Уједињеног Краљевства*, закључио да је трајање полицијског задржавања осумњиченог, од четири дана и шест сати, које није резултирало извођењем пред суд, није у складу с одредбом чл. 5. ст. 3. Европске конвенције. Исто тако, ухапшено лице мора, одмах по лишењу слободе, бити у позицији да иницира судску контролу поступања, којим му је ограничена лична слобода. Неодложна судска контрола лишења слободе битна је гаранција против злостављања појединца који је притворен.¹³ Сагласно одлукама Европског суда, судска контрола лишења слободе мора бити „аутомајска“, тј. не сме зависити од претходног поднеска лица лишеног слободе.¹⁴

Из праксе Европског суда за људска права, произлази да потреба за покретањем кривичног поступка против осумњиченог за кривична дела, или ради спречавања извршење кривичног дела, може представљати иницијално оправдање за лишење слободе осумњиченог. Међутим, наставак ограничења личне слободе осумњиченог мора бити предмет хитне судске ревизије, која неће разматрати искључиво законитост и оправданост предузетог лишења слободе, већ и његову *даљу примереност*. Само постојање разумне сумње да је извршено кривично дело не мора представљати основ за даље задржавање осумњиченог *до суђења*. Осим постојања разумне сумње да је лице лишено слободе извршило кривично дело, сагласно пракси Европског суда, потребно је да постоји неки од разлога за продужење лишења слободе, а то су: ризик од бекства; ризик од ометања правосуђа; потреба да се спречи злочин или потреба да се сачува јавни ред.¹⁵

Пресудама Европског суда за људска права конкретизују се критеријуми, релевантни за продужење лишење слободе, пре предаје осумњиченог судској власти. Тако, ризик од бекства постоји: ако је осумњичени раније бежао након оптужбе за кривично дело, уколико је тражено његово изручење, или је јасно показано да се ужасава притвора, ако постоји јасни план за бекство, веза осумњиченог са земљом, која му може помоћи у бекству,

¹² Одлука у случају Бројан и други против Уједињеног Краљевства, од 29. овебра 1998. године

¹³ Пресуда у случају Аксој против Турске, од 18 децембра 1998. годин.

¹⁴ Види: Жил Дитертр, Изводи из најзначајнијих одлука Европског суда за људска права, Београд, 2006, стр. 129.

¹⁵ Jeremy McBride, Monica Macovei, Право на слободу и безбедност личности, Водич за примену чл. 5. Европске конвенције о људским правима, Приручник о људским правима бр. 5, Савет Европе, Београд, 2004, стр. 57.

и слично.¹⁶ Ризик ометања правосуђа, пак, постоји: уколико постоје индикације да ће осумњичени вршити притисак на сведоке, ако ће давати информације другим лицима под истрагом, уколико ће уништити документа и друге материјалне доказе, и слично. Све ове околности, не могу постојати *in abstracto*, већ се морају чињенично поткрепити. Чињеница да је осумњичени раније кажњаван за слична дела може указивати на потребу продужења лишења слободе због потребе спречавања злочина. С друге стране, потреба да се одржи јавни ред, као основ за продужење задржавања осумњиченог, не мора да постоји и ако природа извршеног кривичног дела указује на могућност теже казне.¹⁷

Релевантан период за процену допуштености трајања лишења слободе, предузетог пре извођење осумњиченог пред суд, почиње да тече од момента хапшења. Стога је релевантан датум одвођења лица у притвор, а не каснији датум, када је судија својим налогом одредио притвор.¹⁸ С друге стране, период лишења слободе завршава се даном доношења одлуке о кривици, чак и ако је она првостепена.¹⁹ Притом је ирелевантан период, између датума изрицања осуде и датума њеног укидања, и враћања предмета на поновно суђење. Следствено ставу Европског суда, лице оглашено кривим у првостепеном поступку не може се сматрати притвореним „ради привођења пред надлежну судску власт због оправдане сумње да је извршило кривично дело“. Стога, ово лице не потпада под заштиту предвиђену одредбом чл. 5. ст. 3. Европске конвенције, већ је правна ситуација овог лица регулисана одредбом чл. 5. ст. 1а, који допушта лишење слободе „после осуде коју је изрекао надлежни суд“.²⁰

Одредбом Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, предвиђа се и право на утуживу накнаду лица, која су ухапшена или лишена слободе, супротно одредбама ове Конвенције (чл. 5. ст. 5). Стога, кршење Европске конвенције представља лишење слободе, предузете сагласно домаћем законодавству, али противно одредби чл. 5. ст. 5 Конвенције. То недвосмислено произлази из, већ поменуте, пресуде Европског суда у случају Брорган против Уједињеног Краљевства.

¹⁶ Jeremy McBride, Monica Macovei, Право на слободу и безбедност личности, Водич за примену чл. 5. Европске конвенције о људским правима, Приручник о људским правима бр. 5, Савет Европе, Београд, 2004, op. cit, стр. 65.

¹⁷ Ibid, стр. 64-66.

¹⁸ Одлука Европског суда у случају Милер против Француске, од 17 марта 1997. године, поднесак бр. 21802/92.

¹⁹ Види Пресуде у случајевима Лабита против Италије, од 6. априла 2000. године, поднесак бр. 26772/95 и Вемхоф против Немачке, од 27. 06. 1968, серија А бр. 7, стр. 23. став 9.

²⁰ Пресуда у случају Кудла против Пољске, од 26. 10. 2000, поднесак бр. 30210/96, став 104.

Завршне напомене

Краткотрајно затварање осумњиченог, пре његове предаје судској власти, понекад се јавља као императив делотворне друштвене реакције према лицима, за које постоји релевантан степен уверења да су извршила кривично дело. Овлашћење полиције да одреди задржавање осумњиченог, иако концепцијски и номотехнички недовољно утемељено, представља једну од могућности за обезбеђење присуства лица лишеног слободе, с циљем прикупљања обавештења, а ради стварања нормативних претпоставки за покретање кривичног поступка.

Строги легалитет при одређивању задржавања обезбеђује се надзором истражног судије над спровођењем ове мере. С једне стране, истражну судија, у сваком моменту, може затражити да му се осумњичени доведе, а, с друге стране, овлашћен је да одлучује по жалби за одређивање ове мере. Осим тога, гаранције по основу начела заштите личне слободе (поготово право на стручну одбрану) употпуњују механизам нормативних брана од евентуалног арбитрерног и самовољног поступања полиције. Оптималном нивоу заштите задржаног осумњиченог допринела би законска обавеза периодичног преиспитивања оправданости даљег спровођења ове мере, као и легислативне промене решења, садржаних у појединим системским законима, а које дозвољавају извесну релативизацију гаранција заштите личне слободе.

*Saša Knežević, Ph.D., Associate Professor
Faculty of Law Niš*

Limitation of Personal Freedom by Detention of Suspect

Abstract

The right of personal freedom is one of the most important right from the set of basic human rights and freedoms, contained in the most important acts of international legal character, and the constitutions of states based on the rule of law. This right is directly related to the very human existence, and, therefore, it is necessary to make its legal articulation.

Personal freedom means the right to security of the citizen, that he will not be arrested and detained in prison by the state authorities, as well as the right to be free to move and inhabit. However, from the very nature of Criminal Law protection of social values, arises the need to limit the right to personal freedom in exceptional circumstances, including the detention of the suspect.

Keeping the suspect is a measure of procedural compulsion, by which, through the police decision, detained prison is temporarily imprisoned, for gathering information and hearing. The basic principles of humanity require that the detained suspect retains all the rights, derived from the principle of personal liberty.

Key words: freedom; detention; suspected; police; procedural compulsion